

RECENZIJOS, KNYGŲ APŽVALGOS

Algis Uždavinsys. *Kūrybinė vaizduotė: dailės kritika ir publicistika*

Sudarė Odeta Žukauskienė, Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013. 352 p.

Žmonės klaidina emblemos ir etiketės. Vienas tokių dirbtinai sukurtų terminų, nežinia ką reiškiančių, bet hipnotiškai veikiančių dalį šiuolaikinių Vakarų intelektualų, yra „postmodernizmas“, mėginamas pateikti kaip objektyvi istorinės dialektikos fazė, kuriai reikia besąlygiškai paklusti, prisitaikant prie jos keliamų reikalavimų. Iš pradžių reiškęs eklektišką architektūros stilių arba tam tikrą literatūrinės raiškos manierą, postmodernizmas buvo pradėtas aiškinti kaip ontologinė substancija, kuri užlieja it palaimingas potvynis, ateina tarsi geras oras po niūraus modernizmo darganų ir visiems žada nevaržomą raiškos laisvę – menininkams, juokdariamams, pedofilams, artistams, subtilų estetinį skonį turintiems maniakams, cinikams ir sadomazochistams.

Deklaruojamas toks reliatyvizmas, kuris turėtų diskredituoti ir panaikinti „normą“, „hierarchiją“, „ideologiją“. Postmodernizmas yra vauduokliškas ir sunkiai apibrėžiamas reiškinys. Nepaisant „gerąją naujieną“ skelbiančių apaštalu (vadinamojo poststruktūralizmo, feminizmo, anarchizmo šalininkų) daugiažodžiavimo, taip ir nepasidaro aišku, apie ką jie nepalaujamai kalba ir ką mėgina nuslėpti arba užtemdyti¹.

Turbūt paradoksaliai nuskambės, tačiau būtent „postmodernizmas“ tapo tuo atspirties tašku, netgi terpe, kurioje egzistuo-

damas ir kurią be paliovos beatodairiškai pliekdamas, kritikuodamas, demaskuodamas, ironizuodamas Algis Uždavinsys ir pasiekė aukštumų kaip dailės kritikas. 1987 m. Uždavinsys tapo „Literatūros ir meno“ korespondentu, kaip tik kylant esminių visuomeninių, kultūrinių lūžių, pervartų bangai. Po kurio laiko ši įsismarkavusi banga atnešė ir „postmodernizmo“ sąvoką, į kurią buvo ir tebėra laužoma daugybė „iečių“.

Uždavinsys iš karto ėmė laikytis radikaliai kritinės nuostatos dėl šio termino ir reiškinio, kuriems jis atstovavo ir skatino. Taip jis atsidūrė savotiškoje opozicijoje daugelio jo amžininkų ir kiek jaunesnių koleg(i)ų, akiai puolusių adoruoti „postmodernizmą“, atžvilgiu. Vis dėlto, pats Uždavinsys, dabar, žiūrint iš tam tikros laiko perspektyvos, paradoksaliai pats atstovavo „postmodernizmui“ ir netgi tapo vienu radikaliausių, virtuoziškesnių ir prieštaringesnių postmodernistinės dailės kritikos atstovų. Kitaip sakant, Uždavinsys pats daug meistriškiau ir kūrybiškiau nei daugelis mūsų postmodernios dailės kritikos atstov(i)ų išnaudojo visas „postmodernistinės dekonstrukcijos“ ir „ideologijos demaskavimo“ galimybes.

„Postmodernizmas“ Uždaviniui tapo kone ontologinio blogio ašimi, priešininku, ties kurio diskreditavimu formavosi jo kaip dailės kritiko pasaulėžiūra, vertybinės nuostatos, metodologija. Mažes ir tiesiogiai (iš)gyvenęs dirbtinai primestą, represinę

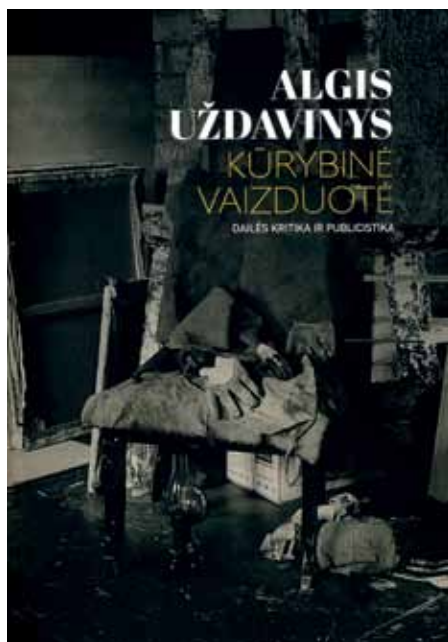
¹ Uždavinsys A. *Kūrybinė vaizduotė: dailės kritika ir publicistika*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013, p. 15.

sovietmečio (anti)tikrovę ir ideologiją, Uždavins greitai pajuto naujos „(anti) tikrovės“ ir „ideologijos“, ne mažiau dirbtinos ir ekspansyvios, išgalėjimą, taip pat jos visuotinį diegimą. Todėl, natūralu, sukilo prieš jos dirbtiną ir aklą meldimąsi naujiems (?) stabams.

Tai suformavo paradoksaliją jo, kaip „tradicionalisto“ poziciją, kuri, beje, nebuvo ir dogmatiškai reacinga ar fundamentalistinė, beatodairiškai atmetanti viską, kas buvo „nauja“ ar „avangardiška“. Taigi Uždavins visada išliko filosofu, trumpam užsimitusiu dailės „kritiko mantiją“ ir žvelgiančiu į siauras, profesines dailės kritikos ir dailės, problemas, naujas ideologijas labiau apibendrintu, kontekstualesniu žvilgsniu, tarsi iš „paukščio skrydžio“, kelių tūkstančių metų religinės ir filosofinės minties tradicijos perspektyvos, kurioje visos lokalsios metodologinės dailės kritikos ir dailės problemos, intrigos ir „revoliucijos“ atrodė, tiesą sakant, kiek naivios. Tai dar viena priežastis, dėl kurios Uždavins nepatapo visiškai savu dailės kritikos pasaulyje.

Ir vėlgi, Uždavinio požiūris „iš viršaus“ iš dalies suformavo paradoksaliją jo kaip dailės kritiko poziciją „iš apačios“, nes mąstytojas dažnai rašydavo apie tokius dailininkus, kurie profesionalioje dailės kritikoje buvo laikomi „marginalais“ ir apie kuriuos rašyti buvo „blogo tono“ požymis. Taigi Uždavins ir vėl „nesilaikė“ tam tikrų nerašytų dailės kritikos „etiketo taisyklių“. Jis kaip tikras postmodernistas apskritai nesilaikė beveik jokių dailės kritikos „etiketo“ taisyklių.

Todėl reikėtų pakalbėti ir apie dailės kritikos diskursą, užsimeriant ir konkrečiai apie šiame tekste recenzuojamą knygą. Pradėsiu ne nuo leidinio pradžios, o nuo

pabaigos, t. y. nuo Uždavinio dailės kritikos bibliografijos, kuri šiai knygai suteikia papildomą vertę, ypač galvojant apie tuos (būsimus) dailės kritikos ar dailės istorijos atstovus ar atstoves, kurie kada nors bandys nuodugniau tyrinėti Uždavinio palikimą. Kai matau kelių šimtų straipsnių sąrašą, suprantu, koks keistas vis dėlto yra dailės kritiko amatas, nes intensyviai dirbama keliolika ar net keliasdešimt metų, veikiamas profesinis diskursas ir netgi daugiau ar mažiau tiesiogiai pati dailė, o dailės kritikui išėjus anapilin, ta veikla tarsi dingsta ir lieka tik išsklidęs „poveikis“, kurio plika akimi nematome, nebent galime atsekti skvarbiu retrospektyviu tiriamuoju žvilgsniu. Todėl ypač svarbios tampa rinktinės, kuriose bandomas surinkti gal ir ne visas rašytinis palikimas, tai bent tam tikra jo dalis.

Tai svarbu bent dviem aspektais – visų pirma dailės kritikos diskurso formavimuisi, kuris be tokių jį steigiančių, palaikančių ir interpretuojančių knygų, dažniausiai tėra diskurso regimybė be tradicijos ir be gilesnio savirefleksyvaus lygmens. Reikia pasakyti, jog Lietuvos dailės kritikos metodologinė savistaba beveik neegzistuoja ir, ko gero, nesusiformavęs ir tokios savistabos poreikis. Atrodytų, dailės kritik(i)ų turime daug, tačiau jų straipsnių rinkinių, nekalbant apie kokias nors kolektyvines antologijas, apžvelgiančias mūsų dailės kritikos genezę, nėra. Per pastarąjį dvidešimtmetį yra pasirodę vos keletas dailės kritikos straipsnių rinkinių. Pastarosios, beje, dažniausiai buvo ir tebėra pačių (dar gyvų) dailės kritikų rūpestis.

Todėl nestebina ir tai, kad Uždaviniui mirus, jo kaip dailės kritiko veiklos niekas iš koleg(i)ų net nebandė prisiminti, analizuoti, kontekstualizuoti, apibendrinti. Tai pabandė padaryti Uždavinio kolegos ir kolegės Lietuvos kultūros tyrimų institute. Ši knyga – daugiausia Antano Andrijausko pradinės iniciatyvos ir Odetos Žukauskienės bei Žilvinės Gaižutytės-Filipavičienės pasiaukojamo darbo vaisius, kurio svarba, manau, tik augs laikui bėgant, kai subręš jaunesnės kartos, kurioms galbūt bus įdomi mūsų dailės kritikos istorija. Uždavinio amžininkams ir amžininkėms, panašu, svarbesnės asmeninės nuoskaudos bei dirbtinai suformuota ir dirbtinai palaikoma hierarchija, o dailės kritikos diskurso gryninimas ir gilinimas nėra esminis tikslas.

Antras svarbus aspektas – paties Uždavinio kaip dailės kritiko intelektualinės raidos studija. Tokios rinktinės yra gera proga pamatyti vienos ar kitos reikšmingos mūsų

kultūrai asmenybės gal ir ne kūrybos visumą, bent jau jos dalį tikrai. Tokia „visuma“ vėlgi yra (būtų) labai įdomi ir svarbi ne tik biografine, tačiau ir grynai metodologine prasme įvairių, su dailėtyra, dailės kritika, susijusių specialybių atstovams (-ėms).

Todėl Lietuvos kultūros tyrimų instituto išleistos dvi gana solidžios knygos, atskleidžiančios Algio Uždavinio fenomeną – pirmoji, skirta Uždavinio mokslinei, dailės kritiko veiklai apžvelgti ir kolegų požiūriu, antroji – paties mąstytojo tekstų rinktinė – svarbus žingsnis ne tik „atiduodant“ duoklę kolegai moraline prasme, tačiau ir ideologiškai, kadangi „ištrinti“ Uždavinio iš diskurso jau nepavyks.

Derėtų tarti keletą žodžių apie pačią knygą. Anot jos sudarytojos Odetos Žukauskienės, leidinys nepretenduoja į išsamią Uždavinio intelektualinės raidos studiją, kadangi atrinkta nedidelė dalis Uždavinio dailės kritikos, dailės kritikos metodologijos, postmodernizmui skirtų filosofinių tekstų, taip pat keletas prozos bandymų. Būtent todėl nesilaikoma griežtų chronologinių ribų, kadangi esminė knygos idėja buvo atsekti kelias pagrindines Uždavinio tekstų minties gijas, jungiančias visų laikotarpių šios asmenybės mintijimą. Todėl knygos tekstai – tai tam tikra visuma fragmentų, išrinktų iš kur kas platesnės erdvės, tačiau kurioje galima apčiuopti pagrindines Uždavinio kaip dailės kritiko pasaulėžiūros, pozicijos kontūrus. Žinoma, ko gero, idealiausias variantas būtų – visų Uždavinio recenzijų, dailės kritikos ir dailės kritikos metodologijos tekstų antologija, kadangi bet kokia rinktinė yra tik tam tikro aspekto, tik tam tikros dalies pasaulėžiūros projekcija, priklausanti nuo sudarytojo ir aktualios situacijos.

Sakykime, ir šiuo atveju susiduriama su tam tikromis sudarymo ir atrankos problemomis (nekalbant apie finansinius apribojimus), kai reikia nuspręsti, kuriuos tekstus verta publikuoti, kurie reprezentuos Uždavinį ir pagal kuriuos tekstus (galbūt) bus formuojamas Uždavinio kaip dailės kritiko „portretas“ ateityje. Tokiu atveju, pati situacija diktuoja kiek labiau „konjunktūrinius“ sprendimus, nes, galima sakyti, tiesiog privalu atrinkti tekstus apie žinomesnius dailininkus, tam tikrą mūsų dailės įvaizdį, taigi ir Uždavinį paversti „isteblišmentu“, ir atsisakyti didžiosios Uždavinio tekstų dalies apie vadinamuosius „marginalus“. O tuose tekstuose vėlgi galėtume įžiūrėti kiek kitokį Uždavinio

kaip dailės kritiko portretą, galbūt mažiau „paradinį“, labiau provokuojantį, tačiau ne mažiau turtingą įvairių įžvalgų.

Vis dėlto, tai nėra priekaištai knygai, priešingai, bandymas pasakyti, kokios svarbios yra mūsų dar tik besiformuojančiam dailės kritikos (istorijos) diskursui tokio pobūdžio rinktinės. Ši dailės kritikos ir publicistikos rinktinė – puiki proga susipažinti su labai įdomia, savita mūsų dailės kritikos asmenybe, epocha epochoje. Algio Uždavinio kaip dailės kritikos veikla unikali dar ir tuo, jog joje atsispindi mūsų antrosios nepriklausomybės dailės kritikos genezė ir apskritai dalies mūsų dailės (ypač Kauno) gyvenimas.

RECENZAVO KĘSTUTIS ŠAPOKA